

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus IX.

Fasciculus 2.

PETŐ ISTVÁN

**A szocialista humanizmus a szovjet
büntetőjog egyes alapelveinek tükrében**

SZEGED

1962

Redigunt

GYÖRGY ANTALFFY, ÖDÖN BOTH, LÁSZLÓ BUZA, ISTVÁN KOVÁCS,
JÁNOS MARTONYI

Edit

Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, BUZA LÁSZLÓ, KOVÁCS ISTVÁN,
MARTONYI JÁNOS

Kiadja

A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 54.)

Kiadványunk rövidítése

Acta Jur. et Pol. Szeged

Felelős kiadó: Kovács, István

Terjedelem : 2,5 A/5 iv. Megjelent 500 példányban
Szegedi Nyomda Vállalat 62-3561

BEVEZETÉS

Tanulmányunk címének megválasztásakor arra törekedtünk, hogy magában a tanulmány címében is kifejezésre juttassuk azt a hatalmas erkölcsi erőt, amelyet a Szovjetunió, létrejöttének első pillanatától kezdve, képvisel. Célunk nem csupán a büntetőjogi alapelvek bemutatása, hanem annak dokumentálása is, hogy a Szovjet Állam, fennállásának kezdeti szakaszában, éppúgy, mint napjainkban, ezen büntetőjogi alapelvekben miképpen érvényesíti a szocialista humanizmust. Nem véletlen az, hogy e szocialista humanizmust éppen a büntetőjog vonatkozásában kívánjuk kidomborítani. — A büntetőjog kifejezés is azt érzékelteti, hogy a jogtudomány ezen ágazata eltér a jogtudomány egyéb ágazataitól. — A társadalmi viszonyok rendezettségének követelménye szükségessé teszi a büntetőjog alkalmazását oly körülmények fennforgása esetében, amikor elsősorban az Alkotmány, továbbá a különböző jogágazatok által biztosítani kívánt jogrendet olyan tényezők sértik, vagy veszélyeztetik, mint amelyek ellen a küzdelmet más módon felvenni nem lehet, csupán a büntetőjog eszközeivel.

Amíg azonban a burzsoá rendszerben a büntetőjog a tőkés osztály uralmát képviselő állam kezében jelent fegyvert a dolgozó osztályok elnyomására, addig a szocialista rendszerben a büntetőjog feladata a dolgozók állama politikai, gazdasági és társadalmi rendjének, továbbá az állampolgárok személyének, jogainak védelme és megszilárdítása. A burzsoázia rendszerében a büntetőjog alkalmazása: elrettentés, a szocializmus rendszerében az alkalmazás célja: a javítás és nevelés.

A Szovjetunióban már nincsenek antagonisztikus osztályok. Amíg azonban, fejlődése során, a Szovjet Állam ezen időpontig eljutott, a belső ellenforradalom és fehérterror, a külső intervenció támadásaival kellett szembeszállnia és azokat leküzdenie. A népgazdaság helyreállításának, a szocialista iparosítás és a mezőgazdaság kollektivizálásának korszaka, illetve e korszakokban a proletárhatalom megdöntésére irányuló támadások súlyos erőpróba elé állították a fiatal Szovjet Államot. — Mégis, ezen megpróbáltatásokkal is terhelt időkben a szovjet büntetőjog már magán viseli a szocialista humanizmus azon ismérveit, amelyek későbbi fejlődése során tovább bontakoznak és tökéletesednek. — A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa 1958. december 25. napján tartott ülésén elfogadott büntetőjogi szabályok már híven tükrözik azt a magas erkölcsi szintet, amelyre csak olyan társadalom juthat el, amely a legnemesebb cél: a kommunizmus megvalósításán munkálkodik már.

I.

A BURZSOÁ ÉS SZOCIALISTA BÜNTETŐJOG OSZTÁLYTARTALMA

A HUMANIZMUS BURZSOÁ ÉS SZOCIALISTA ÉRTELMEZÉSE

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom megdöntötte Oroszországban a földesúri-tőkés rendszert. A cári Oroszország helyébe új típusú állam lépett, a Szovjet Állam. A proletáriátus diktatúrája a cári államapparátust — a marxi tanításokhoz híven — nem formálta át saját céljaira, hanem azt, hadseregével, tábornoki karával, közhivatalnokaival, rendőrségi és bírósági szervezeteivel együtt, lerombolta. Ugyanígy tett a feudális-burzsoá jogrendszerrel, amely évszázadokon át a cári zsarnokság szolgálatában állott és amely a dolgozó milliók elnyomásának eszköze volt.

Az új típusú állam, a proletárdiktatúra állama, alapjában különbözik a burzsoá államtól. A proletárdiktatúra államának más az alapja, mint a burzsoá államé és ennek megfelelően más a felépítmény is. A burzsoá állam alapját a termelési eszközök magántulajdonán alapuló termelési viszonyok alkotják és ennek megfelelően jogrendje is a kizsákmányolás szolgálatában áll. A szocialista állam alapja a termelési eszközök közös tulajdona, társadalmi tulajdon, jogrendje pedig — az alapnak megfelelően — a kizsákmányolás béklyóitól megszabadult dolgozó milliók hatalmát fejezi ki. A szovjet proletárdiktatúrában a hatalom birtokosa a szovjet dolgozó nép. Célja a szocialista, majd végső sorban a kommunista társadalom felépítése. E cél elérésének érdekében alkotta meg jogrendjét, ezen belül pedig büntetőjogát is.

Ez a büntetőjog híven tükrözi azokat a változásokat, amelyek a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme nyomán, a proletárdiktatúra megteremtésével mentek végbe. Korszakalkotó jelentőségű, mert ez a világ első szocialista büntetőjoga. Jellemének megfelelően elvileg és minőségileg különbözik a burzsoá büntetőjogtól. Amíg az utóbbi a kizsákmányoló kisebbség jogait védelmezi a kizsákmányolt többséggel szemben; amíg a kapitalista büntetőjog éppúgy, mint az ezt megelőző társadalmak büntetőjoga, a magántulajdon védelmében, a dolgozó tömegek elnyomásának eszköze, amely minden egyes történeti korszakban más és más módon gyakorolja elnyomó funkcióit; addig a szovjet büntetőjog feladata a világ első szocialista államának védelme és biztosítása. Védelmezi a Nagy Októberi Szocialista Forradalom vívmányait, biztosítja a társadalmi tulajdont, az állampolgárok személyi és vagyoni jogait. A büntetőjog éle, szemben a kizsákmányoló államok büntetőjogával, nem a kizsákmányolt dolgozó tömegek ellen, hanem a hazaárulók és kémek, diverzánsok és a társadalmi tulajdon

fosztogatói, a szocialista együttélés szabályainak durva megsértői és egyéb bűnözők ellen irányul.

A szovjet büntetőjognak előbbieken vázolt osztálytartalma mélyes demokratizmusról és humanizmusról tesz tanúbizonyságot. Demokratikus, mert benne az egész nép akarata jut kifejezésre; humánus, mert a dolgozó embernek mindenféle kizsákmányolástól és elnyomástól való felszabadulását, emberi fejlődését és kiteljesedését szolgálja, összhangban a társadalom érdekeivel. E humanizmusban nem a burzsoá jogtudományban meghirdetett, leleplező jellegű jótékonykodás jut kifejezésre. Demokratizmusából és humanizmusából következő felsőbbrendűsége híven tükröződik alapelveiben.

Mielőtt a szovjet büntetőjog forradalmi, szocialista humanumával részletesebben foglalkoznánk, legyen szabad utalnunk a burzsoá és szocialista humanizmus közötti lényeges különbségre. Amint a proletárdiktatura állama különbözik minden eddig ismert más államtól, éppoly speciális különbözőséget mutat a humanizmusnak burzsoá és szocialista felfogása.

A humanumot, amely kifejezést elsőízben Petrarca használta, és amely fogalomnak szószerinti értelme: emberszeretet, egyes szerzők erkölcsi, más szerzők művészeti, politikai, irodalmi kategóriának tekintik. Egyes megfogalmazások szerint a humanizmus általában az embernek az emberben legmagasabb fokán való, de egyszersmind összhangzatos, minden oldalú kifejlesztése. A humanizmus kifejezéssel jelölték egyes szerzők a klasszikus oktatást is. Más meghatározás szerint a humanitás, vagy humanizmus emberiességet jelent; jelenti az igaz embernek összhangzatos, minden oldalú kiképzését, a szív és ész harmonikus egységét. Jelentett egyes megfogalmazások szerint renaissance-kori műveltséget is.

Legújabb megfogalmazás szerint a humanizmus „szűkebb értelemben, a középkori feudális világnézettel ellentétben az embert, az emberi egyéniség szabad fejlődését középpontba állító polgári jellegű ideológiai és kulturális irányzat... tágabb értelemben az ember szabadságát, az emberi méltóságot hirdető világszemlélet és az ezen alapuló magatartás”.¹ Más meghatározás szerint a humanizmus értékrendszert jelent. E definíció értelmében „humanizmus alatt... azt az értékrendszert értjük, mely a kultúra minden jelenségét annyiban értékeli, amennyiben az ember természetadta lehetőségeit segíti kibontakozáshoz”.² Az előbb idézett fogalom meghatározások szerint tehát a humanum irányzatokat, értékrendszert, világnézetet és ez utóbbin alapuló magatartást kíván kifejezni.

Nézetünk szerint és főképpen tárgykörünkkel összefüggésben: a humanizmus az ember érzelmi világának megnyilatkozása embertársai iránt. Törekvés arra, hogy a társadalom minden tagja emberhez méltó életet éljen. Az ember érzelmi világának ily értelemben történő megnyilatkozása azonban nem lehet általános, e felfogást automatikusan, mereven alkalmazó magatartás; nem lehet absztrakt, hanem konkrét elvi tartalommal kell, hogy rendelkezzen; az ily értelmű humanizmusnak céltudatosnak kell lennie. Felfogásunk szerinti humanizmus lényegét az eszmei tartalomnak kell döntően meghatározni. Amint nincs „általában” demokrácia — mint ennek ellenkezőjét a revizionizmus hirdeti — éppúgy nincs „általában” humanizmus sem. A humanizmus pártos kell,

¹ Új Magyar Lexikon, Budapest, 1960. III. kötet 337. old.

² Trencsényi-Waldapfel Imre: Humanizmus és marxizmus. Budapest, 1948. 5. old.

hogy legyen; osztálytartalommal kell bírnia. Majd ha az egész földkerekségen megvalósul az osztály nélküli társadalom; amikor nem lesz többé imperializmus, mely állandóan háborúval fenyegeti a világot; ha megszűnik mindenütt a tőke uralma és nem lesz egyetlen olyan ország sem, ahol „az ember az embernek farkasa”, amikor a Föld népei testvéri barátságban élnek egymással és megszűnnek az egyes országokat elválasztó sorompók, akkor beszélhetünk „általában” humanizmusról.

A humanizmus fogalmával kapcsolatos néhány észrevétel után szükségesnek tűnik megvizsgálni, hogyan értelmezi a burzsoá és szocialista társadalmi rendszer a humánumot. E vizsgálódás során látni fogjuk, miképpen alkalmazza gyakorlatilag a burzsoá társadalmi rendszer az általa álszent módon meghirdetett humanizmust; a hangzatos, szépen hangzó, humánusnak tűnő jelszavak mögött hogyan lepleződik le nemcsak az álhumánus, hanem az antihumánus is. És ugyancsak e vizsgálódás során tapasztalni fogjuk azt is, hogy az emberiségesség fogalma hogyan telítődik a szó legnemesebb értelmében vett tartalommal a szocializmus rendszerében, tárgy körünk szempontjából a szovjet szocialista büntetőjogban.

A polgári humanizmus álhumanizmus, amely a legkülönbözőbb „erkölcsi” normákból indul ki. Egyik ilyen „norma” a „keresztény erkölcs”. A „keresztény erkölcs” a vallás dogmáira utalással leplezi és igazolja a kizsákmányolást. A felebaráti szeretet, az alázatosság hirdetésével, a túlvilági boldogság ígérétevel — cserében a lemondott földi javakról — kódósítja az osztályharcot, kódósítja azt a történelmileg igazolt tény, hogy az emberiség, a társadalmak története osztályharcok története. Arra nevel, hogy a kizsákmányolt tűrje a kizsákmányolást, az elnyomást.

A polgári humanizmus másik megnyilvánulási formája, mégpedig igen jellegzetes megnyilvánulási formája Kant filozófiájában jut kifejezésre. Szubjektív-idealista etikájának alapelve a kategorikus imperatívusz amely a tiszta észből származik, s feladata az ember hajlamainak, indulatainak legyőzése a helyes cselekedet érdekében. Etikájában találkozunk ugyan humánus megnyilatkozásokkal, ha azonban mélyebbre szállunk e humánus megnyilatkozások értékelésébe, nem nehéz felfedezni egyrészt az álhumánusot, másrészt pedig — amely az előbbiből következik — azt, hogy ezek az etikai megnyilvánulások nem érzelmi, hanem „ész” okokra vezethetők vissza. Vegyük tehát vizsgálat alá a klasszikus német idealizmus ősenek egy-egy, a humánusot érintő etikai tételét, s e tételek idézése után vizsgáljuk meg azt is, miképpen adja saját maga szépen hangzó tételeinek cáfolatát.

„Azt állítom — írja —, hogy az ember és általában minden eszes lény önmagáért létezik, ő maga cél, nem pedig pusztán eszköz, ennek vagy annak az akaratnak tetszésszerű felhasználása számára és minden, akár önmagunkra, akár más eszes lényre vonatkozó cselekvésben az embert mindenkor egyúttal célnak kell tekinteni”.³ E gondolatok szerzője, aki az embert nem eszköznek, hanem célnak tekinti, a következőkben kétségbevonja a „jó” létezését, majd amikor mégis — feltételezetten ugyan — elismeri, azt önmagára vezeti vissza.

Vizsgáljuk meg, hogyan elmélkedik erről:

„Bárhon az egész világon, sőt egyáltalában, azonkívül sem lehet semmi olyat gondolni, ami korlátozás nélkül jónak volna tartható, kivéve a jóakaratot. A

³ Dr. Polgár Gyula: Kant filozófiája. Gondolatok műveiből. Budapest, é. n. 26. old.

jóakarattal nem azáltal válik jóvá, amit elér, vagy amit eredményez, nem valamely kitűzött cél elérésére való képesség által, hanem pusztán az akarat által, azaz önmagában jó.”⁴ Kategorikus imperatívusz, „a rend iránti szeretet”, kötelesség-érzet, nem pedig az ember iránti szeretet hatja át Kant alábbi gondolatát: „Nagyon szép, ha az emberek iránti szeretetnél és résztvevő jóakarathoz fogva velük jót teszünk, vagy ha a rend iránti szeretetnél fogva igazságosak vagyunk, de ez még nem azon magatartásnak igazi erkölcsi elve, amely méltó álláspontunkhoz, az eszes lényhez, az emberhez... Szigorú kötelesség, csupán e névvel kell illetnünk az erkölcsi törvényhez való viszonyunkat.”⁵ Jóllehet már az előbb idézett kanti tételekben is hol burkoltabb, hol leplezetlenebb formákban jut kifejezésre álhumanizmusa; antihumanuma teljesen leplezetlenül a burzsoá humanizmusra jellemző könyörtelenséggel nyilvánul meg a büntetésről vallott nézeteiben. A büntetés céljáról vallott állásfoglalásában ugyancsak a kategorikus imperatívuszról indul ki, s szerinte „az erkölcsi törvény legfőbb posztulátumai, s köztük a büntetés a kategorikus imperatívuszok egyikét jelenti.”⁶

A kanti felfogás mellőzi a büntetésnek hasznossági célokból történő alkalmazását; e felfogás szerint a büntetés alkalmazására kizárólag azért van szükség, mert a bűncselekményt elkövették. E felfogás értelmében a büntetés nem más, mint egyenlőnek egyenlővel való igazságos megtorlása.

Kant szerint „a büntetés joga a felsőbbiséget az alattvalóval szemben megillető az a jog, hogy a bűncselekményért neki fájdalmat okozzon.”⁷ (E kanti felfogást követte a hírhedt Mittelstedt elmélet is.) Ugyanaz a Kant, aki szép szavakat mond az emberről, nem mint eszközről, hanem mint célról, ugyanaz a Kant, aki álszent módon a felebaráti szeretetről elmélkedik, a büntetésben nem lát mást, csak bosszút, megtorlást. „Egyedül a megtorlás joga (ius talionis) — de jól értsd meg, a bíróság előtt érvényesítve, nem pedig saját egyéni ítéleted szerint — határozhatja meg mind a büntetés minőségét, mind pedig mennyiségét (nagyságát)...”⁸

A vázoltakban kívántuk körvonalazni a burzsoá „humanizmus” kanti megfogalmazását. Egyrészt kenetteljes, képmutató megnyilatkozások az emberszeretetről elméletileg, ugyanakkor kegyetlen, irgalmat nem ismerő bánásmód gyakorlatilag ugyanazzal a „felebaráttal” szemben, akiről előzőleg szépenhangzó frázisok hangzottak el.

A francia forradalommal hatalomra jutott burzsoázia Büntetőkódexe az alábbi elveken épült fel:

1. Minden büntetőkódexnek humánusnak kell lennie.
2. A büntetéseknek arányosnak kell lennie a bűncselekményekkel.
3. A büntetés természetének meg kell felelnie a bűncselekmény természetének.
4. Meg kell valósítani az egyenlőség elvét.
5. Minden egyes bűncselekményre pontosan meghatározott büntetést kell megállapítani.⁹

Így tükröződik tehát a humanum a polgári társadalom kezdeti szakasza büntetőjogának elemeiben. Az első polgári büntető törvénykönyv a forradalom

⁴ Uo. 27. old.

⁵ Uo. 29. old.

⁶ M. D. Sargorodszkij: A büntetőjogi büntetés. Budapest, 1960. I. kötet 120. old.

⁷ Kant: Die Metaphysik der Sitten. Berlin, 1922. 140—145. old.

⁸ Uo. 139. old.

⁹ M. D. Sargorodszkij: A büntetőjogi büntetés. I. kötet 112. old.

előtti francia büntető törvényhozáshoz képest haladó szellemű, enyhítette a feudális igazságszolgáltatás kegyetlenségét, önkényét, nyílt egyenlőtlenségét és olyan elvi tételeket juttatott uralomra, amelyek a személyiség védelmére hivatottak az önkénnyel szemben. Az itt kifejezésre juttatott humánus alapelvek megfeleltek azoknak az eszméknek, amelyeket a forradalom, a szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavával vitt győzelemre. De ugyanezek az alapelvek semmivé váltak akkor, amikor az ellenforradalmivá vált burzsoázia a hatalmat már nem a feudális uralkodó osztály, hanem a néptömegek ellen irányítja.

A francia forradalommal uralomra került, de a későbbiek folyamán ellenforradalmivá váló burzsoázia büntetőjogi kódexeiben kifejezésre, illetve alkalmazásra kerülő elvek a bizonyítékai annak a ténynek, hogyha a társadalmi berendezkedés emberséges, humánus a jog is, mint felépítmény és ellenkezőleg: a kapitalista gazdasági rend, mint alap, nem eredményezhetett mást egyik felépítményében, a jogban, mint antihumánusot. A feltörekvő és a feudális kegyetlenséggel leszámolni szándékozó burzsoázia haladó, tehát humánus volt büntetőjogi elveiben is; de reakcióssá, haladásellenessé, tehát antihumánussá vált akkor, amikor — hatalmának fenntartása érdekében — a feudális főúri osztállyal kompromisszumot kötve, a néptömegek ellen fordult.

Anélkül, hogy e helyütt mélyebben kívánnánk foglalkozni a különböző börtönrendszerekkel, vizsgáljuk meg, mennyire „humánus” volt az imperializmus hajnalán a burzsoázia felfogása a börtönbüntetés végrehajtásáról. E felfogás kiemelkedő képviselője Mittelstedt, aki szerint határozottan szakítani kell a szabadságvesztés javító feladataival és a börtönrendszert teljesen a nélkülözések, szenvedések és fájdalomokozás kíméletlen uralmának kell alávetnie. Mittelstedt azonban ezzel sem elégszik meg és továbbfejleszti e felfogást, amikor kijelenti: „A fogoly büntetettnek nehéz munkában kell szinylődni, akár a rabszolgának, minthogy büntetőjogi rabságban van. Minden más szempontra tekintet nélkül be kell csukni és minden sajnálkozás nélkül dolgoztatni kell, amíg csak csontjának veleje és húsának izmai bírják. Mindezt nehéz büntetésként kell éreznie; szenvednie kell ettől testének és lelkének, nyögni kell és ösztörtlen kell a porba hullania; és mindenkinek tudnia kell, hogy ez az igazságos rend a földön. Miként, hol és milyen formában dolgozik a szabadságától megfosztott büntetett, taposómalomban, bányában, vagy gályán-e, teljesen mindegy; bűnvádi rabságának célja nem valamely termék, vagy haszon létrehozása, hanem fájdalmak és kínok gyötrelmeinek elszívása.”¹⁰

E hírhedt mittelstedti nézettől már csak egy lépést jelent a fasizmus „humánus”, mely a „felsőbbrendű faj” világhuralmának biztosítása és a „művelt Nyugat védelme” ürügyével emberek millióit pusztítja gázkamrákban és krematóriumokban.

Összegezve a humánus burzsoá értelmezését: a polgári értelemben vett humanizmus nemcsak álhumanizmus, de antihumanizmus is, mert a dolgozó tömegek félrevezetésén túl, az emberszeretet meghirdetése mellett a polgári humanizmus szószólói vadállati kegyetlenséggel elkövetett gaztettek egész sorát valósítják meg.

A burzsoázia társadalmát, így annak a humánusról alkotott felfogását is találóan jellemzi a világirodalom egyik halhatatlanja, Bernard Shaw, amikor ezeket írja: „Törvényeink törvényteleneket teremtenek, szabadságunk elpusz-

¹⁰ Szovjet büntetőjog. Általános rész. Budapest, 1951. 366. old.

titja a szabadságot, tulajdonunk: szervezett rablás, erkölcsünk: képmutatás, becületünk pedig minden megnyilatkozásában hazug.”¹¹

Témánkkal összefüggésben nem érdektelen némi pillantást vetni az orosz forradalmi demokraták (Herzen, Bjelinszkij, Csernisevszkij) nézeteire is. Ezek mélységesen hittek a nép forradalmi erejében és jövőjében, a dolgozó ember megbecsülését követelték, azt tanították, hogy a népet igazán szeretni kell, hogy meg kell látni a nép egyszerű embereinek azokat a nemes szellemi és erkölcsi vonásait, amelyek arról tanúskodnak, hogy a népben meg van a nagyfokú civilizálódáshoz szükséges képesség, s nem hiányzik belőle a kellő bátorság és hősiesség sem.¹²

Külön kell említést tenni a XVIII. századvégi, illetve a XIX. századeleji orosz haladó gondolkodás képviselőinek, Radiscsevnek és Usakovnak a büntetésről vallott humanus felfogásáról.

Radiscsev szerint a büntetésben nincs helye a bosszúnak és a bosszún alapuló megtorlásnak. „A büntetések — véleménye szerint — felbontandók olyanokra, amelyek a bűnöző megjavítására törekednek és olyanokra, amelyeknek bűncselekmények megelőzése a céljuk.”¹³ Hasonló nézeteket tesz magáévá Usakov is. Ő sem a bosszún alapuló megtorlásban, hanem a polgárok megvédésében és a bűncselekmények megelőzésében látta a büntetés fő feladatát. Elvi ellene volt a halálbüntetésnek. Általában ellenezte a kegyetlen büntetéseket és úgy vélte, hogy a kegyetlen büntetések nem alkalmasak arra, hogy visszatartsanak bűncselekmények elkövetésétől. A humanusról hasonló nézeteket vallott a dekabrista Pesztyelj, az „Orosz igazság” c. munka szerzője is.

Lenin ezeket az orosz forradalmi demokratákat joggal nevezte „... a hetvenes évek forradalmárai fényes csillagképének és az orosz szociáldemokrácia előfutárainak.”¹⁴ Valóban: az orosz forradalmi demokratáknak a humanusról vallott felfogása már előhírnöke azon eszméknek, gondolatoknak, melyek a szovjet szocialista humanumban teljesednek be maradéktalanul. Ezen elvek, gondolatok beteljesülését a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme tette lehetővé. Ez adott reális alapot ahhoz, hogy a nagy orosz forradalmi demokraták által megálmodott humanizmus valóra váljék.

A következőkben kísérreljük meg a szocialista humanizmusnak a fogalmát meghatározni, majd rámutatni a burzsoá és szocialista humanum közötti különbségre, végül tárgykörünkkel kapcsolatban röviden vázolni, mit jelent a humanizmus a büntetőjogban.

A szocialista humanizmus a kommunista párt által vezetett munkásosztály humanizmusa. Csak egy olyan nép, amely maga törte le kezéről az évszázados elnyomás bilincseit; amely megszüntette országában az embernek ember által történő kizsákmányolását; a nép, mely hosszú évszázadokon át saját szenvedései árán ismerte és tanulta meg az antihumanizmust, csak ez a nép volt képes arra, hogy a Kommunista Párt irányította munkásosztály vezetésével új és minden hamis csengéstől mentes, valódi emberszeretettel áthatott tartalommal töltsen meg a humanum gondolatát.

Ha az előbbieken a humanizmust akként fogalmazzuk meg, hogy az az ember érzelmi világának megnyilatkozása embertársaival, a társadalommal szem-

¹¹ Zisz: A kommunista erkölcs. Budapest, 1949. 17. old.

¹² Siskin: A kommunista erkölcs alapjai. Budapest, 1955. 237—238. old.

¹³ Szovjet büntetőjog. Általános rész. Budapest, 1951. 165. old.

¹⁴ Uo. 166. old.

ben, úgy e meghatározásból kiindulva, figyelembevéve a Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusán elfogadott új szervezeti szabályzatában foglaltakat, nézetünk szerint a szocialista humanizmus fogalmát a következőkben adnánk meg: szocialista humanizmuson értjük — tágabb értelemben — az ember érzelmi világának marxi-lenini világnézettől áthatott megnyilatkozását a társadalommal szemben. Az ily módon megfogalmazott szocialista humánus jellegzetességei: egyfelől a kollektív szellem ápolása, az elvtársi segítség szelleme, a „mindenki egyért, egy mindenkiért” elvének érvényesítése; annak az elvnek gyakorlati megvalósítása, hogy egyik ember a másiknak barátja, elvtársa és testvére. További jellegzetességei a szocialista humánusnak: egyfelől a becsületesség, az igazsághoz való ragaszkodás, az erkölcsi tisztaság, egyszerűség és szerénység igénylese, másfelől az igazságtalanság, a semmittevés, a becstelenség, a karrierizmus elítélése. A szocialista humánus egyben jelenti a kérlelhetetlenséget a kommunizmus ellenségeivel, a népek békéjének és szabadságának ellenségeivel szemben, vagyis az embertelenséggel szemben.

A szocialista humánusnak általunk adott meghatározásában a dolgozó ember iránti szeretet domborodik ki; érvényesül benne az emberi méltóság tiszteletbentartása, de ugyanakkor kifejezésre jut benne az a követelmény is, hogy a dolgozók ellenségeivel szemben, a kommunizmus ellenségeivel szemben megalkuvás nélkül harcolni kell. A szocialista humanizmus a forradalom humanizmusa. Ha ma szocialista humánusról beszélhetünk, e humánust is a Nagy Októberi Forradalom szülötteként kell értékelnünk.

II.

A SZOCIALISTA HUMANIZMUS ÉS A SZOCIALISTA TÖRVÉNYESSÉG A SZOVJET BÜNTETŐJOG FEJLŐDÉSÉNEK TÜKRÉBEN

Az előző fejezetben már érintettük a burzsoá és a szocialista büntetőjog osztálytartalmát. A következőkben vizsgáljuk meg, melyek a jellemzői a szovjet szocialista büntetőjognak?

Forradalmi eredete és osztályjellege. Mint uralkodó elv, a büntetés és nevelés elveinek szoros kapcsolata vonul végig e büntetőjog principiumain. Célja a megelőzés, a társadalom védelme, szemben a kapitalizmus rendszerével, ahol — minden álszent megfogalmazás ellenére — a megtorlás elve az uralkodó. A szovjet szocialista büntetőjog humánusa többek között abban is megnyilvánul, hogy bármilyen büntetésről is legyen szó, abban is az embert látja, azt az embert, akit — megfelelő nevelő jellegű intézkedések alkalmazásával — a társadalom hasznos tagjává lehet átformálni. A szovjet büntetőjog humánusa társadalmi rendjében gyökerezik és ezáltal meghatározott. Humánus büntetőjog csak ott létezhet, ahol maga a társadalom rendje humánus.

A büntetőjogban a humánus egyrészt az ember mikénti védelmében nyilvánul meg; abban, hogyan védi a büntetőjog az egyes embert, az emberek szervezett társadalmát az embertelenséggel szemben. Az embereknek ez a védelme nemcsak az életet, testi épséget, személyiséget érintő támadásokkal szemben jelent oltalmat, hanem az embereknek mások által történő kizsákmányolásával szemben is. Humánus másfelől a büntetőjog akkor, ha csakis a társadalmat

ténylegesen veszélyeztető cselekményeket elkövetőkkel szemben alkalmazható és kizár minden önkényt.

Félreérthetetlenül deklarálódik a büntetőjog humánuma a valósággal bűncselekményt elkövetőkre kiszabandó büntetés céljában, eszközeiben, valamint a büntetés tényleges alkalmazásában, illetve a büntetőeljárás intézményeiben. Dolgozatunkban ez utóbbi, bennünket közelebbről érdeklő szempontok figyelembevételével vizsgáljuk meg a szovjet büntetőtörvényhozásnak, elsősorban az Alapelvekben kifejezésre jutó fejlődését. Megemlíteni kívánjuk, hogy ennek rendjén olyan intézményeket is vizsgálat alá veszünk, melyek elsőrendűen szolgálják a törvényesség biztosítását is, hiszen a törvényesség és a humánus a szocialista társadalomban egymástól elválaszthatatlan.

A szovjet szocialista büntetőjog a Nagy Októberi Szocialista Forradalom első napjaitól kezdve állandó és folyamatos fejlődést mutat. A büntetés céljáról, egyszerűségi eszközeiről vallott marxista felfogás kifejezésre jut már a Nagy Októberi Szocialista Forradalom korszakában, amikor Lenin, utalva a szovjet bíróságok megalakításának szükségességére, rámutat arra, hogy „... a bíróságokra, ha valóban a szovjet intézmények elvi alapján vannak szervezve, egy másik, még fontosabb feladat is hárul. Ez abban áll, hogy biztosítsák a dolgozók fegyelmeinek és önfegyelmeinek legszigorúbb megvalósítását.”¹⁵ Máshelyütt pedig az előbbi gondolatot még konkrétan juttatja Lenin kifejezésre: „... a bíróság a proletáriátus és szegényparasztság hatalmi szerve... a bíróság a fegyelmeztetés eszköze.”¹⁶

A szovjet büntetőjogban lát napvilágot a halhatalan lenini útmutatás: a bíróság az ellenséges osztályok fékmentartása mellett a dolgozó osztályból származó ingóságok nevelését is szolgálja. A büntetőjognak meggyőző, nevelő jellegű alkalmazása a szocialista társadalom vívmánya és a szocialista társadalmi rendtől feltételezett.

A burzsoá büntetőjog idáig el nem juthat, szerepe csakis a dolgozó tömegek fékmentartása lehet, kényszer és elrettentés útján. A liberális burzsoá jogtudomány hangoztatja ugyan a büntetőjog meggyőző erejét, ez azonban komoly sikerrel nem járhat, éppen a burzsoázia társadalmi berendezkedésénél fogva. Ezért, a meggyőzés, a kibékíthetetlen osztályellentétek következtében, eredményes nem lehet. Nem lehet szó meggyőzésről olyan társadalomban, ahol a túlnyomó többség érdekei antagonisztikus ellentmondásban vannak az uralkodó osztály érdekeivel. Minél öntudatosabb az elnyomott osztály, annál kevésbé járhat sikerrel a büntetőjog alkalmazásának meggyőző hatása. Megjegyzendő azonban az is, hogy a burzsoázia még ezt a látszólagos liberalizmusát is elveti és a megtorlást helyezi előtérbe akkor, ha a kapitalista osztályuralom léte veszélybe jut. A kizsákmányolás rendje szüli a tömegek bűnözését, nemcsak az elnyomottság, nyomor és más okoknál fogva, hanem a burzsoá erkölcs romboló jellegénél fogva is. A meggyőzés, megnevelés eredményessége tehát ily szempontból is kizárt.

A Vezérelvekben találkozunk először azzal a gondolattal, hogy a büntetés nem megtorlás, hanem védelmi jellegű rendszabály. Ugyancsak a Vezérelvek rögzítik először a szocialista büntetőjognak azt a követelményét is, hogy a büntetésnek nem szabad a kínzás ismérveit magán viselnie és nem szabad a bűnözőnek haszontalan és felesleges szenvedést okoznia. A fejlődés további fokán,

¹⁵ Lenin: Művei. Budapest, 1952. XXVII. kötet 212—213. old.

¹⁶ Lenin: Válogatott művek. Budapest, 1949. II. kötet 386. old.

az 1922. évi szovjet orosz Büntető törvénykönyvben újlag találkozunk a „társadalmi védekezés” kifejezéssel. Ugyancsak e helyütt ismétlődik a második követelmény is: „A büntetésnek nélkülöznie kell a kínzás minden ismervét, nem szabad, hogy a bűnözőnek felesleges és céltalan szenvedést okozzon.” (26. §.).

A fejlődésnek egy későbbi szakaszában pedig, az 1924. évi Alapelvekben már a „büntetés” kifejezésnek teljes mellőzését tapasztaljuk és az Alapelvek 4. §.-ában e szóhasználat mellőzését azzal indokolja, hogy a szovjet büntető-törvényhozás nem tekinti feladatának a megtorlást és a megbüntetést. A „társadalmi védekezés” kifejezést a burzsoá büntetőjogászok is ismerik, nézetünk szerint a döntő különbség nem is a terminológiában keresendő, hanem a szovjet és burzsoá büntetőjog elvi alapjaiban, illetve a köztük levő minőségi különbségben. Csupán a problémával kapcsolatban kívánjuk megjegyezni azt, hogy a hazaárulásról alkotott 1934. évi 8. tv. kiadása alkalmával a szovjet büntetőjogi irodalomban újlag a „büntetés” kifejezés jutott érvényre, abból a megfontolásból kiindulva, hogy nem a kifejezés mód a lényeges, hanem az a társadalmi rendszer, amelyik a büntetőjog fegyverét alkalmazza.

A büntetőjogi fejlődésnek egy további stádiumában ismétlődik a humánus elv. Az 1926. évi szovjet orosz Btk. 9. §. utolsó bekezdése: „A társadalmi védekezés intézkedéseinek nem lehet céljuk sem testi fájdalom okozása, vagy az emberi méltóság megalázása, sem a megtorlás, vagy a bosszú.” A Nagy Honvédő Háború időszakában speciális rendelkezésben jelentkezik a szovjet szocialista büntetőjog humánuma. Azokkal az elítéltekkel szemben, akik magatartásukkal a szocialista haza védelmében kitűntek, akik e magatartásukkal korábbi bűnököt jóvá tették, kimutatták ragaszkodásukat hazájuk iránt és megszűntek a társadalomra nézve veszélyesnek lenni, intézkedés történt büntetésük hátralevő idejének elengedése iránt. Ezen rendelkezésben is a szocialista büntetőtörvényhozás felsőbbrendűsége érvényesült, amely a bűncselekményt elkövetett embert — morális magatartása elismeréseképp — ismét a társadalom teljes jogú tagjai sorába fogadta.

Miután az idézett rendelkezések negative fejezték ki a büntetéssel szembeni követelményeket, törekedjünk a következőkben a büntetés pozitív értelemben vett céljának meghatározására.

A szovjet büntetőjogban a büntetés célja elsősorban az általános és különös megelőzés. Idézzük idevonatkozólag a jogszabály szó szerinti szövegét:

„A társadalmi védekezés intézkedéseit a következő célokból kell alkalmazni:

- a) a bűncselekmény elkövetőjével szemben újabb bűncselekmények megakadályozása céljából;
- b) a társadalom kevésbé öntudatos tagjaira hatás gyakorlása céljából;
- c) a bűncselekmények elkövetőinek a dolgozók államában való társadalmi együttélésre átnevelés céljából.”¹⁷

A generálprevenციót elsősorban a bűncselekményre történő nyombani reagálás és nem a büntetés súlyossága jelenti. A lenini tanítás szerint: „A büntetések hatékonysága nem szigorúságúkon múlik, hanem azon, hogy kikerülhetetlenek”¹⁸ A bűncselekménnyel szemben első ízben történt fellépés rendszerint nevelőjel-

¹⁷ Az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság Büntető törvénykönyve. Budapest, 1952. 9. old.

¹⁸ Lenin: Művei. 4. köt. 374. old. (oroszul).

legű, hatása erős és ugyanez a hatás fokozottabb akkor, ha az állam csirájában fojtja el a bűncselekményeket.

A szovjet büntetőjog rendszerében a büntetés a leghumánusabb cél, a személyiség teljes kibontakozását biztosító társadalom felépítése érdekében kerül alkalmazásra. A büntetés alkalmazása a szocialista társadalomban nem kiközösítés, hanem a nevelés érdekében való.

A büntetés előbbieken vázolt céljának ismertetése után térjünk rá a büntetés eszközeinek abból a szempontból való megvilágítására, hogy miként érvényesül e vonatkozásban is a szovjet büntetőjog humánuma. A szovjet büntetőjogban a szabadságvesztés egyesíti a büntetés és nevelés feladatát. Az 1958. évi Büntetőjogi szabályok életbelépéséig a hatályos szovjet büntetőjog a szabadságvesztésbüntetés három formáját ismerte: 1. Általános letartóztatási intézetben, 2. javító-nevelő munkatáborban, 3. börtönben.

E helyütt — anélkül, hogy e kérdés elemzésébe tüzetesebben belemélyednénk — rá kell mutatni a burzsoá és a szovjet szocialista szabadságvesztésbüntetések közötti alapvető, minőségi különbségre. A burzsoázia rendszerében a szabadságvesztésbüntetés végrehajtása egyúttal a társadalomból való kiközösítést is jelenti, sérti és megalázza az emberi méltóságot. A szovjet szocialista társadalmi rendszerben — a büntetés céljának megfelelően — a szabadságvesztésbüntetés feladata a nevelés, a bűncselekményt elkövetett személynek a társadalom teljes jogú tagjai közé történő visszavezetése, annak a már korábbiakban kifejtett alapelvnek a figyelembevételével, hogy a büntetés végrehajtásának a célja nem lehet sem a testi fájdalom okozása, sem az emberi méltóság megalázása.

A szovjet büntetőjognak a nevelés és büntetés együttes alkalmazásáról vallott felfogását tükrözi a Javító-Munkakódex 7. §.-ában kifejtett álláspont: „A munkáltatás, a politikai nevelőmunka, a rendtartások és könnyítések rendszere, valamennyi javító munka intézetben, a proletárállam javító munka politikájának alapvető feladataiból kiindulva épül fel és semmiesetre sem járhat együtt sem fizikai szenvedések okozásával, sem az emberi méltóság lealacsonyításával.” E jogszabály is híven tükrözi a szovjet büntetőjognak a szabadságvesztésbüntetésről alkotott mélységesen emberi felfogását.

Speciális intézménye a szovjet büntetőjognak a javító-nevelőmunka, helyesebben, a szabadságvesztésbüntetéssel egybe nem kötött javító-nevelő munka. Lényegében akkor kerül alkalmazásra, ha kisebb súlyú bűncselekmény esetében a bíróság szabadságvesztés büntetés kiszabásának mellőzésével célszerűbbnek tartja a javító-nevelőmunka alkalmazását. Ez esetben az ily büntetésre ítélt — a szabadság korlátozása nélkül — az ítéletben meghatározott ideig, vagy addigi munkahelyén dolgozik, vagy pedig közmunkán; fizetése azonban — az általa elkövetett cselekmény súlyához képest — összilletményének legfeljebb 25%-ával csökkenthető.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a burzsoá büntetőkódex a szabadságvesztésbüntetéssel egybe nem kötött javító-nevelő munka intézményét nem ismeri.

Speciális intézménye a szovjet büntetési rendszernek a nyilvános megrovás „büntetése”. Az 1926. évi szovjetorosz Btk. 39. §-a szerint: „A nyilvános megrovás abban áll, hogy az elítélttel szemben nyilvánosan kifejezik a bíróság ítéletében megnyilvánult társadalmi rosszalást.”

A burzsoázia társadalmi rendszeréből kifolyólag nem ismeri és nem is ismerheti a nyilvános megrovás intézményét sem. Az a társadalmi rendszer,

melyben a büntetőjog éle a dolgozó tömegek ellen irányul és az elrettentést szolgálja, nem pedig a társadalmi együttélés szabályaira való nevelést. az a társadalmi rendszer, melyben a büntetés célja hol burkoltan, hol leplezetlenül a megtorlás, nem elégszik meg az elkövetett bűntettek csupán szavakban megnyilvánuló elítélésével, hanem — éppen osztályuralmának fenntartása és biztosítása érdekében — kegyetlenül bünteti mindazokat, akik — megállapítása szerint — a kapitalista társadalmi rendszer által alkotott jogszabályokat megsértik.

Külön értékelést igényel a szovjet büntetőjogban a halálbüntetés szerepe. A halálbüntetést a szovjet büntetőjog mindenkor kikényszerített, kivételes és ideiglenes intézkedésnek tekintette. Jellegénél fogva a forradalmi időszakokban alkalmazása elkerülhetetlen. Ezt a gondolatot Lenin így fogalmazta meg: „... az a forradalmár, aki nem akar képmutatni lenni, nem mondhat le a halálbüntetésről. Nem volt még egyetlen olyan forradalom és egyetlen olyan polgárháborús időszak sem, amelyben ne lettek volna kivégzések.”

A halálbüntetés alkalmazása és felfüggesztése mindig összefüggésben állott a Szovjet Állam belső viszonyaival, illetve a nemzetközi helyzettel. A fehérterror galád merényletei időszakában, a katonai és államellenes bűntettek kapcsán, a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett súlyos bűncselekmények esetében került alkalmazásra; másrészt akkor, amikor a kapitalista környezet fokozta a szovjethatalom elleni diverzáns, kém, és felforgató tevékenységet. Sor került alkalmazására a hazaárulás bűncselekménye miatt, valamint a Nagy Honvédő Háború tartamára a német fasiszta gonosztevők és cinkosaik által elkövetett embertelen bűncselekmények következményeképp. Amint a Szovjet Állam belső viszonyai megszilárdultak, az ellenforradalmi elemek, súlyos bűncselekmények elkövetőinek tömegakciói felszámolódtak, valamint csökkent az intenzitása a Szovjetunió ellen irányuló kém- és felforgató tevékenységnek: a szovjet büntetőtörvényhozás felfüggesztette a halálbüntetés alkalmazását.

A szovjet-hatalomnak a halálbüntetés feltételes és ideiglenes jellegéről vallott álláspontja jut kifejezésre az 1947. május 26-án kiadott tvr.-ben, mely a halálbüntetés eltörléséről rendelkezik.

Jelen időszakban a szovjet büntetőtörvényhozás — az előbbiekhöz hasonlóan — átmenetileg az 1958. évi Büntető törvények Alapelvei 22., illetve az OSZSZK. Büntető törvénykönyvének 23. cikkelyében kivételes büntetésként — teljes eltörléséig — ismét lehetővé teszi a halálbüntetés alkalmazását hazaárulás, kémkedés, terrorcselekmények, banditizmus, súlyosító körülmények fennforgása mellett elkövetett szándékos emberölés eseteiben, valamint háború idején, vagy harci helyzetben a Szovjetunió törvényei által külön megjelölt esetekben más, különösen súlyos bűntettek elkövetőivel szemben is.

Az elmondottakból kitűnőleg a szovjet büntetőtörvényhozás a halálbüntetést mindig igyekezett kiiktatni a rendszeresített büntetések sorából; ennek legújabb bizonyítéka éppen az előbb hivatkozott Alapelv, illetve jogszabály, mely a halálbüntetésről, mint kivételes büntetési nemről tesz említést. Alkalmazására csupán olyan önvédelmi célokból kerül sor, amikor már más eszköz elégtelennek bizonyul.

Nem érdektelen annak megemlítése, hogy a Szovjetunió kormánya 1948-ban az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez javaslatot nyújtott be a halálbüntetés eltörléséről; e javaslat azonban az Egyesült Államok és a mögötte felsorakozott

¹⁹ Lenin: Művei, Budapest, 1952. XXVII. kötet 531. old.

reakciós tömb ellenállása folytán nem valósult meg. Egyrészt ezen most említett tény, másrészt pedig az a körülmény, hogy a halálbüntetés rendszeresített büntetésként soha nem szerepelt a Szovjet Állam büntetőjogrendszerében, bizonyítéka annak, hogy a szovjet büntetőtörvényhozás a halálbüntetés alkalmazása tekintetében is emberséges álláspontot érvényesít.

Tanulmányunk jelen fejezetében korántsem kimerítő áttekintést kívántunk nyújtani a szovjet büntetőjog történeti fejlődésének keresztmetszetében azokról az alapelvekről, melyek — nézetünk szerint — leginkább tükrözik a szovjet szocialista büntetőjog legfőbb jellegzetességét, a szocialista humanitást. Ezen áttekintéssel lezártuk a történeti fejlődésnek azt a szakaszát, mely a Nagy Októberi Szocialista Forradalomtól a Szovjetunió és a szövetséges köztársaságok büntetőtörvényhozása Alapelveinek 1958. decemberében történt elfogadásáig terjedő időszakot öleli fel. E fejezet további részében az említett büntetőjogi Alapelveket vesszük vizsgálat alá. Ennek során kitérünk a Szovjetunió és a szövetséges köztársaságok büntető eljárásának Alapelveire is.

Az 1958. évi Alapelvek már a SZKP. XXI. kongresszusára való felkészülés jegyében születtek. Az Alapelvek létrejötté a szovjet szocialista büntetőjog fejlődése szempontjából döntő jelentőségű. Történelmi jelentőségű egyrészt azért, mert e büntetőjogi szabályokban 40 év forradalmi tapasztalatának leszűrésével nyertek újbóli megfogalmazást — többek között — a büntetőjogi alapelvek, másrészt pedig azért, mert az e szabályokban megfogalmazott alapelvek már a társadalom legmagasabb formája, a kommunista társadalom felé mutatnak. De jelentős e büntetőjogi szabályok meghozatala azért is, mert ezen szabályokban, alapelvekben, a személyi kultusz és dogmatizmus minden maradványától megszabadulva és megtisztulva, maradéktalanul érvényesül a szocialista törvényesség lenini eszméje. Végül, de nem utolsósorban jelentősek e büntetőjogi szabályok tárgykörünk szempontjából is. A Szovjetunió és a szövetséges köztársaságok büntetőtörvényhozása Alapelveiben az eddigi fejlődésen túlmenően még jobban jut kifejezésre a szovjet szocialista büntetőjog mély humanizmusa, felsohbbrendűsége.

Vizsgáljuk meg a Szovjetunió és a szövetséges köztársaságok büntetőtörvényhozása Alapelveinek rendszerében azokat a rendelkezéseket, melyekben kiemelkedő szerepet kap a szocializmus emberségessége és amelyeket a történeti fejlődés megelőző szakaszában már tárgyaltunk.

A büntetés céljait fejtí ki az Alapelvek 20. cikke, amikor deklarálja: „A büntetés célja nemcsak az elkövetett bűncselekmény megtorlása, hanem az is, hogy az elítéltet megjavítsa és a munkához való becsületes viszonyra, a törvények pontos betartására és a szocialista együttélési szabályok tiszteletbetartására nevelje, továbbá, hogy megelőzze újabb bűncselekmények elkövetését, mind az elítéltek, mind más személyek részéről. Nem célja a büntetésnek, hogy fizikai szenvedést okozzon, vagy az emberi méltóságot megalázza.”²⁰

A büntetés céljának ilymódon történt meghatározása a csúcspontja és tisztult összegezése azoknak az elveknek, melyek a Vezérelvekben, az 1924. évi Alapelvekben, az 1922. és 1926. évi szovjetorosz büntető törvénykönyvben nyertek a megelőző korszakokban megfogalmazást. Itt már nem találkozunk a „társadalmi védekezés” kifejezéssel, de találkozunk a „megtorlás” szó használatával, miután — a korábban kifejtettek szerint is — nem a terminológia a lénye-

²⁰ A Szovjetunió 1958. évi büntetőjogi szabályai. Budapest, 1959. 21. old.

ges, hanem az a társadalmi rendszer, mely a büntetőjog fegyverét alkalmazza. De a „nemcsak” szócskán túlmenően a mélységesen emberi szemlélet az uralkodó a büntetés céljáról adott megfogalmazásban, mely az emberrel való törődést fejezi ki, illetve tükrözi vissza. Nem új e megfogalmazásban sem annak rögzítése, hogy a büntetés nem okozhat fizikai fájdalmat és nem alázhatja meg az emberi méltóságot. És ha egybevetjük — csupán e megfogalmazás kapcsán — azt a tény, hogy a Szovjetunió és a szövetséges köztársaságok 1958. decemberében elfogadott büntetőtörvényhozási Alapelveiben ugyanazon emberséges gondolat nyilvánul meg, mint az 1919. évi Vezérelvekben, igazoltnak látjuk e tanulmány Bevezetésében tett azon megállapításunkat, hogy a szovjet büntetőjog már a kezdet kezdetén is magán viselte a szocialista humánus ismérveit.

A Nagy Honvédő Háború korszakában már megfogalmazott elvnek újjalagosan szabályozott rendelkezésével találkozunk, az Alapelvek 39. cikk (2). bekében, mely szerint: „Ha a hadrakelt sereghez irányított elitelt a szocialista haza állhatatos védelmezőjének bizonyul, az illetékes katonai parancsnokság kérelmére a bíróság mentesítheti a büntetés alól, vagy más, enyhébb büntetéssel helyettesítheti büntetését.”²¹

A szabadságvesztés a korábbi rendelkezésekkel szemben az időtartamot és a végrehajtás módját tekintve enyhébb. Az Alapelvek 23. cikkének (1) bekezdése az addigi 25 év maximális büntetéssel szemben a szabadságvesztés maximumát 10 évben, különösen súlyos bűntettek elkövetőivel szemben és különösen veszélyes visszaesőkkel szemben pedig legfeljebb 15 évben állapítja meg.

Ugyanezen cikknek (5), bek.-e szerint, aki példás magaviseletével és becsületes munkájával bebizonyította megjavulását, azt a bíróság a büntetés felének letöltése után feltételesen mentesítheti a büntetés hátralevő részének letöltése alól, vagy e le nem töltött részét enyhébb büntetéssel helyettesítheti. A szabadságvesztés nélküli javítómunkáról a 25. cikk rendelkezik — egy évig terjedhető maximummal. Itt azonban — az előző rendelkezéssel szemben — csak a munkahely, vagy ugyanazon lakóterület más munkahelye jön figyelembe, a közmunkán való letöltés előírását mellőzi. További enyhítést jelent az előbbi, hasonló rendelkezéssel szemben, hogy 20%-nál nagyobb összegű levonást az elítélt munkabéréből az idevonatkozó szabályozás nem engedélyez.

Az Alapelvek 28. cikke továbbra is fenntartja a társadalmi megrovást, mely a terheltnek a bíróság által történő nyilvános megfeddésében áll. Az előbbieken példászerűen mutattunk rá arra, hogy miképpen fejlődtek tovább a humánus irányában az új törvényhozásban azok az intézmények, melyeket a szovjet büntetőjog a büntetések területén kialakított. A szovjet társadalom emberiségének azonban két olyan fő vonása is van, amelyek az Alapelvekben a korábbi szabályozáshoz képest még nyomatékosabban és újszerűbben tükröződnek. Az egyik az, hogy a társadalmi viszonyok fejlődésével az állam — mihelyt ez lehetséges — erőteljesen szűkíti a büntetőjogi felelősség határait, fokozatosan kirekeszti a büntetőjog hatásköréből az alkalmilag megtévedő állampolgárok által elkövetett törvénysértéseket és a rendszerint meggondolatlanságból, vagy a felnöttek hatására cselekvő fiatalokúak jelentős részét mentesíti a büntetőtörvény hatálya alól. A másik — csakis a felépült szocializmus társadalmára sajátos — vonás pedig az, hogy a társadalmi szervezetek, munkahelyi kollektívák, a szovjet nép öntudatos elemei öntevékenyen részt vállalnak a bűnözés

²¹ Uo. 33. old.

felszámolásában; magukra vállalják a kevésbé öntudatos dolgozók ellenőrzésének terhét, s így az esetek sokaságában lehetővé teszik az elítéltek szabadságjogait szükségképpen korlátozó és pszichikusan gyötrelmes büntető eszközöknek a mellőzését.

Az 1958. évi Alapelvek iránymutatása szerint alkotott 1960. évi OSZSZK. Btk-e teljesen kirekeszti a bűncselekmények alanyai köréből a 14. életévüket meg nem haladott fiatakorúakat és általában mentesíti a felelősségrevonás alól azokat, akik 16. életévüket még nem töltötték be. Ez utóbbi életkort meghaladottak tekintetében akként rendelkezik, hogy büntetést csak szükség esetén kell alkalmazni, ha a fiatakorú e nélkül is megjavítható, a felelősségrevonást mellőzni kell és az ügyet nevelő jellegű intézkedés végett az ifjúságvédelmi bizottsághoz kell áttenni (10 §.).

A törvény 50—52. §-ai a büntetőjogi felelősségrevonás mellőzéséről rendelkezvén, éppen a társadalmi szervezetnek és a dolgozók kollektívájának közreműködésére épülnek fel. A társadalmi (elvtársi) bíróságoknak nemcsak eljárási hatásköre bővül, de hatalmasan nő tényleges szerepe is a bűn megelőzésében. A kezességre átadás intézménye pedig, amely korábban csak a nyomozás alatti őrizetbevétel (letartóztatás) mellőzése vonatkozásában bírt jelentőséggel, új funkciót kapott: a kezességet vállaló szervek és kollektívák egyben vállalják a büntetett megnevelését, megjavítását is. A szovjet anyagi büntetőjognak témánk szempontjából értékelte fejlődését zárjuk le az új Alapelvek egyik jellegzetes vonásával: „Az új szovjet törvényekben egy bizonyos dialektikus jellegzetesség mutatható ki: egyrészt a bűncselekmények megtorlása terén egy bizonyos lényeges enyhítés mutatható ki azon cselekményekre vonatkozóan, amelyek nem minősülnek a társadalomra nézve túlságosan veszélyesnek — és talán ezek képezik a deliktumok nagy többségét; másrészt pedig ezzel ellentétben egy fokozott szigor érvényesül a visszaesőkkel, iszákosokkal, züllöttekkel és más hasonló elemekkel szemben.”²²

A szovjet büntető eljárási jog az anyagi jogéhoz hasonló fejlődést mutat. Fejlődése ugyanazokban a történelmi korszakokban ment végbe, mint az anyagi-büntetőjogé; ennek megfelelően tükrözi vissza alapelveiben és tételesjogi rendelkezéseiben a szocialista humanum ismérveit Ha az anyagi jogról — alapelvei szemléletében — megállapítható a szocialista humanizmus, ugyanez vonatkozik az anyagi büntetőjogot érvényrejuttató eljárásjogi alapelvekre is. Amint az anyagi büntetőjog a kommunista társadalom felépítése, védelme érdekében kerül alkalmazásra, éppen így, ezen legnemesebb célnak a szolgálatában jut szerep az anyagi jogot a gyakorlatban megvalósító eljárási jognak is.

Az egész büntetőeljárás, mint a szovjet bíróság, ügyészség és a vizsgálat szerveinek tevékenysége a kommunizmus építését megvalósító szocialista állam megszilárdítására irányul. D. R. Raszulov, Nemzetiségi Tanács törvényelőkészítő bizottsága elnöke a „Szovjetunió és a szövetséges köztársaságok büntető eljárásának alapelvei” törvénytervezetéről beszámolva, a büntetőeljárás feladatait abban jelöli meg, hogy ezek biztosítják a bűncselekmények gyors és teljes felderítését, valamint azt, hogy egyetlen ártatlant se vonjanak büntetőjogi felelősségre. A beszámoló rámutat annak szükségességére, hogy olyan állami és társadalmi körülményeket kell teremteni, amelyek kizárják a bűncselekmények elkövetését.

²² Vladimír Procházka: Az új szovjet törvények a szocialista humanizmus nemes kifejezései. Bulletin de Droit Tchécoslovaque. Prága, 1959. (1—2), 6. old.

A szovjet büntetőeljárás alapvető célként tűzi ki a szocialista társadalom, továbbá az állampolgárok jogai és törvényes érdekei védelmének, valamint a dolgozó ember élete, egészsége, emberi méltósága, becsületes munkával szerzett vagyona minden eszközzel való megvédésének biztosítását. Az Alapelvek kidomborítja a védelem jelentőségét, szélesíti a vádlottnak a védelemhez való jogát. A korábbi törvény szerint a védő csak a vádirat benyújtása után, vagyis csak az ügy bírói tárgyalásának szakaszában léphetett be az eljárásba. Az Alapelvek szerint, a védő résztvehet az eljárásban már a vizsgálat során is.

A szovjet Alkotmányból, a szovjet jog felsőbbrendűségéből következik az Alapelvek 8. cikke: „A büntetőigazságszolgáltatást minden állampolgár törvény és bíróság előtti egyenlőségének elve alapján, az állampolgárok szociális és vagyoni helyzetétől, állásától, nemzetiségétől, fajától és vallásától függetlenül gyakorolják.”²³

A szovjet szocialista jogrendre jellemző módon rendelkezik a 11. cikk, amely az eljárás nyelvére tartalmaz intézkedéseket és előírja: „... az ügyben résztvevő olyan személyek számára, akik a bírósági eljárás nyelvét nem ismerik, biztosítani kell, hogy anyanyelvükön tehessenek nyilatkozatot, vagy vallomást, szóalhassanak fel a bíróságon, terjeszthessenek elő kérelmeket, valamint, hogy a törvényben meghatározott módon tolmács szolgáltatatait vehessék igénybe.

A terheltnek a törvényben megszabott módon anyanyelvére vagy más általa ismert nyelvre lefordítva kell kézbesíteni a nyomozati és bírósági iratokat.”²⁴

A 13. cikkben rögzített azon rendelkezésen túlmenően, mely a terheltnek a védelemhez való jogát biztosítja, valamint a vizsgáló, az ügyész és a bíróság részére kötelezővé teszi a védekezés lehetőségének biztosítását a terhelt számára, az Alapelvek 14. cikkében előírja: „... fel kell tární mind a terhelt terhére, mind pedig javára szóló, úgyszintén súlyosbító és enyhítő körülményeket... Tilos a terheltet erőszakkal, fenyegetéssel, vagy más törvénytelen eszközzel vallomásra bírni.”²⁵

A terhelt érdekét biztosítja a 23. cikk, amely előírja, hogy a védő a törvényben meghatározott minden védekezési eszközt és módot köteles felhasználni a vádlottat mentő, vagy felelősségét enyhítő körülmények tisztázása érdekében, köteles továbbá a vádlottnak a szükséges jogi segítséget megadni.

A szovjet anyagi büntetőjognak és eljárásjognak minden iránytmutató elvi állásfoglalása és tételesjogi rendelkezése végsősorban az egész dolgozó társadalom, az emberiség összérdekét — a büntetett emberi méltóságára is figyelemmel — szolgálja, ezért humánus. E tanulmány nem ölelheti fel a szovjet büntetőjog és büntetőeljárásjog minden egyes tételét, csupán példaként kívánt rávilágítani egyes olyan alapelvekre, melyek a szovjet büntetőjog mélységes humanizmusát elvileg, minőségileg határolják el a burzsoá büntetőjog rendelkezéseitől.

²³ A Szovjetunió 1958. évi büntetőjogi szabályai. 44. old.

²⁴ Uo. 45. old.

²⁵ Uo. 46. old.

III.

A SZOVJET SZOCIALISTA BÜNTETŐJOG FEJLŐDÉSÉNEK IRÁNYVONALA A KOMMUNIZMUS ÉPÍTÉSÉNEK IDŐSZAKÉBAN

A Szovjetunió Kommunista Pártjának a legutóbbi években lezajlott XX., XXI. és XXII. kongresszusa az előzőekben vázolt problematikát tekintve is irányt mutatott a jövő fejlődése felé. Amint már utaltunk rá, az SZKP. XX. kongresszusa leleplezte és elítélte a személyi kultusznak és ennek következményeként jelentkező szektás, dogmatikus nézeteknek a büntetőjog területére gyakorolt torzításait is. A kongresszusi beszámoló foglalkozott a szocialista törvényesség megszilárdításának követelményeivel és állást foglalt egyrészt az ügyészi felügyelet jogainak visszaállítása, annak megerősítése mellett, másrészt pedig szigorú fellépést követelt a törvénytelenység és önkény legkisebb megnyilvánulásaival szemben. A XX. kongresszus tehát ilyen értelemben is értékes segítséget nyújtott ahhoz, hogy az állam- és jogélet területén a személyi kultusz káros kinövésaitől megtisztult humánus szemlélet érvényesüljön. Lényeges azonban az is, hogy a beszámoló nemcsak a személyi kultuszból fakadó törvénytelen-ségek felszámolásával foglalkozik, hanem rámutat arra is, hogy léteznek még parazita elemek, akik nem végeznek hasznos munkát és olyanok is, akik durván megsértik a szocialista együttélés szabályait. A beszámoló e részének döntő mondanivalója azonban az, hogy „a tömegek részvétele nélkül, csupán adminisztratív intézkedésekkel, lehetetlenség az ilyen torz jelenségekkel végezni. Itt nagy szerepe van a közvéleménynek. Olyan légkört kell teremteni, hogy a helyes magatartás szabályait, a szovjet erkölcs elveit megsértő emberek érezzék, hogy az egész társadalom elítéli tettüket.”²⁶

A XX. kongresszus tehát már felveti a közvéleménynek a szerepét a társadalomellenes személyekkel kapcsolatban eljárásban, elégtelennek tartja egymagában csak az adminisztratív intézkedést és az egész társadalom helytelenítő értékítéletét kifejező légkör megteremtését tartja szükségesnek a társadalomellenes elemek megfékezésére és visszatartására. A XX. kongresszus előbbieken vázolt észmei tartalma jut kifejezésre a Szovjetunió és a szövetséges köztársaságok 1958. évi büntetőjogi és büntetőeljárásjogi Alapelveiben. Az Alapelvekben a humanitás talaján következetesen érvényesül a dogmatikus torzításoknak a büntetőjog területén való felszámolása.

Összefoglalva: míg a XX. kongresszus lényege — szempontunkból értékelve — a múlt hibáinak feltárása, megszüntetése volt és új, becsületesebb, igazabb szemlélet kialakítására irányult, addig a társadalmi ráhatás problémáinak elemzésébe nem mélyedt bele; e feladat már a XXI. kongresszusra várt.

A XXI. kongresszus — a Központi Bizottság beszámolójában — már utal a konkrét feladatokra, amikor a Kommunista Párt és a kormányzat ideológiai munkájának lényegét abban jelöli meg, hogy a szovjet embereket a társadalmi erkölcs magasztos elveinek szellemében nevelje. Megállapítja a beszámoló azt is, hogy a szocialista együttélés szabályainak betartása tekintetében „egyre nagyobb szerep hárul majd a népi miliciára, az elvtársi bíróságokra és a hozzájuk hasonló öntevékeny szervekre. Ezeknek az állami intézményekkel együtt kell ellátni a közrend és az állampolgári jogok védelmének funkcióit, megelőzni

²⁶ Az SZKP. XX. kongresszusa. Budapest, 1956. 114. old.

a társadalomra nézve ártalmas cselekményeket.”²⁷ A fejlődés irányát a beszámoló abban jelöli meg, hogy a közrend és közbiztonság fenntartásának funkcióit a rendőrséggel és bíróságokkal karöltve a társadalmi szervek látják majd el. A beszámoló a rendbontók elleni eredményesebb küzdelem feltételeit a társadalmi bíróságok aktív működésében és abban jelöli meg, hogy maga a társadalom választ ki megfelelő embereket a közrend fenntartására. Ekkor majd a társadalmi együttélés szabályait megsértő személyt nemcsak akkor lehet észrevenni, ha már elkövetett valamilyen törvénysértést, vagy bűncselekményt, hanem a társadalmi együttélés szabályainak olyan megsértése alkalmával is, amelyek később bűncselekménnyé fajulhatnak. Ha még ekkor megtörténik a szükséges intézkedés a rendbontóval szemben, elejét lehet venni annak, hogy egyesek ártsanak a társadalomnak. E vonatkozásban a legfontosabb a megelőzés, a nevelő munka.

A XXI. kongresszus ily értelmű iránymutatása nyomán alakultak meg a Szovjetunióban az önkéntes népi druzsinák és kapott nagyobb lendületet a társadalmi bíróságok munkája.

A társadalmi bíróságok szervezetének és működésének lényege az, hogy e szervek kisebbsúlyú társadalomellenes cselekedetek miatt járnak el; olyan esetek ezek túlnyomórészt, mint amilyeneket a mindennapi életfelfogás a szocialista együttélés szabályainak megsértéseként értékel. Ilyen cselekedeteknek tekinthető, többek között az elsőízben történt becsülétsértés és rágalmazás, a gyermekneveléssel kapcsolatos kötelezettség elhanyagolása, idős, magatehetetlen szülőkkel való nem törődés, lakás, parkok, közös berendezések rongálása, házirend megsértése és általában minden olyan magatartás tanúsítása, amely a társadalom rosszalását váltja ki. A munkahely kollektívájának választása alapján eljáró háromtagú bíróság többek között a következő „társadalmi ráhatási” intézkedéseket alkalmazhatja: bocsánatkérés a sértett féltől, munkatársi figyelmeltetés, társadalmi megrovás, társadalmi dorgálás, az okozott kárnak saját munkával történő helyrehozása. Ide tartozik még az is, hogy amennyiben a társadalmi bíróság helyesebbnek látja a jogsértő államigazgatási vagy bírói úton történő felelősségrevonását, az iratokat az illetékes szervhez teszi át.

A társadalmi bíraskodás intézményében ugyancsak, a fejlettségnek immár e magasabb fokán realizálódik azon lenini tanítás, mely szerint a szovjet bíróságok a dolgozók fegyelemre és önfegyelemre történő nevelésének eszközei is. Azt a tényt, hogy a fejlődés e szakaszában növekszik a társadalmi erők szerepe, bizonyítja, hogy a társadalmi bíraskodás intézményében nem büntettekről, hanem a társadalmi bíróság hatáskörébe tartozó ügyekről és nem büntetésekről, hanem társadalmi ráhatási intézkedésekről van szó. A társadalmi bíraskodás mellett nem kevésbé fontos tény a társadalmi erők szerepének növekedése szempontjából, hogy a Szovjetunió köztársaságaiban az SZKP. Központi Bizottságának és a Szovjetunió Minisztertanácsának 1959. március 2. napján kelt határozata alapján létrejöttek az ún. rendfentartó alakulatok (népi druzsinák).

A druzsinák, melyeknek tagjai élenjáró munkásokból, alkalmazottakból, kolhoztagokból, egyetemi hallgatókból, tanulókból és nyugdíjasokból kerülnek ki, feladatai közé tartozik a közrend biztosítása, a garázdaság, részegeskedés elleni harc, felügyelet a közlekedési szabályok betartása felett, az elhagyott gyermekek érdekében teendő intézkedések, részvétel a szocialista együttélés

²⁷ Az SZKP. XXI. kongresszusa. Budapest, 1959. 62. old.

szabályainak megtartása és a társadalomellenes cselekmények megelőzése érdekében végzett felvilágosító munkában.

A XXI. kongresszus elvi iránymutatásai alapján tehát a büntetőjognak még ezidőszertől szükséges alkalmazása mellett már előtérbe kerülnek azok a társadalmi erők is, melyek a fejlődés eljövendő, még magasabb fokán, döntő szerephez jutnak a társadalomellenes cselekményekkel szemben. Mindamellett a problematika további, elvi kimunkálása a kommunizmus építőinek kongresszusára, az SZKP. XXII. kongresszusára várt.

A kongresszusi beszámoló rámutat arra, hogy a Szovjetunióban teljesen és végérvényesen győzött a szocialista rendszer és a Szovjet Állam a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének időszakába lépett. Ugyanitt azt is megállapítja a beszámoló, hogy a kommunizmus építéséhez már nincs szükség a proletáriátus diktatúrájára, annak helyébe az össznépi állam lép. A proletárdiktatúrának megszűnte azonban nem eredményezheti a közrend és a törvényesség meggyengülését és mint a beszámoló hangsúlyozza: „A társadalomellenes és bűnöző elemek ellen folytatott harcban az állami szervek oldalán megnövekszik a dolgozók tömegszervezeteinek szerepe... a harc még hatékonyabb lesz, mert a dolgozók összességének és a dolgozók szervezeteinek ügyévé válik.”²⁸

A XXII. kongresszus foglalkozik egyrészt a kommunizmust építő társadalom, másrészt a felépült kommunista társadalom problémáival. Az előbbire nézve megállapítja: „A kommunizmust építő társadalomban nincs helye jogsértésnek és bűnözésnek. Amíg azonban bűnözés előfordul, szigorú büntetőrendszabályokat kell alkalmazni azokkal szemben, akik a társadalomra veszélyes bűntettet követnek el, megszegik a szocialista együttélés szabályait, nem akarnak beilleszkedni a becsületes munkáséletbe. Elsősorban a bűncselekmények megelőzésére kell összpontosítani a figyelmet.”²⁹ A beszámoló e része tehát világos választ ad arra a kérdésre, hogy mi a szovjet büntetőjog fejlődésének irányvonala a kommunizmus építésének időszakában: szigorú büntető rendszabályok alkalmazása a megátalkodott büntettesekkel szemben és ugyanakkor a figyelem összpontosítása a bűncselekmények megelőzésére. Lényegileg tehát ezen időszakban egyrészt a büntetőjog alkalmazása, másrészt a társadalmi erők ráhatási, nevelő ereje együttesen jut szerephez.

A fejlett kommunista társadalom felépítésével szorosan összefügg az állam elhalásának kérdése. Ezzel a problémával nemcsak a XXII., hanem a XXI. kongresszus is foglalkozott, amikor a beszámoló megállapította, hogy a marxizmus-leninizmus tanítása szerint a kommunizmusban az állam elhal, a társadalom igazgatásával összefüggő funkcióik elvesztik politikai jelentőségüket és a népközvetlenül fogja intézni a társadalom ügyeit. Az állam elhalásának dialektikus értelmezése szerint a szocialista államiság kommunista társadalmi öngazdálkodásba fejlődik át.

A felépült kommunista társadalomban is lesznek meghatározott magatartási szabályok. E szabályok érvényrejuttatásához azonban már nincs szükség kényszerítő apparátusra, bíróságra, rendőrségre, stb., mert a kommunizmusba eljutó társadalom lesz az, amely immár közbiztonsági szervek közreműködésénélkül fogja kiküszöbölni és ártalmatlanná tenni a szórványosan előforduló bűntetteket, mert a leninizmus azt tanítja, hogy az első időkben még a kommunizmusban is elkerülhetetlenek a bűnözések. E magas szintre eljutott társadalom hatalmas erkölcsi ereje lesz az a tényező, mely ebben az időszakban nem-

²⁸ A kommunizmus építőinek kongresszusa. Budapest, 1961. 230—231. old.

²⁹ Uo. 449. old.

csak a bűncselekmények, de azoknak nem minősülő, jelentéktelenebb társadalomellenes cselekmények elkövetésétől, a szocialista társadalmi együttélés szabályainak megszegésétől is olyan visszatartó hatást fog gyakorolni, amely kiküszöböli a legcsekélyebb mértékben is helytelenítendő cselekmények elkövetését. E társadalom olyan légkört alakít ki, amelyben a társadalomnak egy tagja sem tanúsíthat olyan magatartást, amely ne ütköznék a társadalomnak helytelenítő értékítéletébe. Olyan hatalmas erkölcsi tényezők érvényesülnek majd a társadalomban, mint a becsület, a kötelességtudás, a reászorulón való önzetlen segítségnyújtás, stb. tényezői. E tényezők összehatására a kezdeti időszakban megszűnik a bűncselekmények elkövetése, egy későbbi időszakban pedig még a csekélyebb mértékben előadódó, bűncselekménynek már nem minősíthető magatartások tanúsítása is. A fejlődés ily fokára eljutott társadalom, immár nem kell, hogy a büntetőjog fegyverét alkalmazza, csupán és ezt is csak átmenetileg, a társadalmi ráhatás nevelő eszközét. Ha pedig figyelembe vesszük egyrészt a XXI. kongresszus azon megállapítását, hogy a szocialista országok többé-kevésbé egyidőben mennek át a kommunista társadalom felsőbb szakaszába, másrészt a XXII. kongresszus zárótételét, mely szerint a Párt ünnepélyesen kijelenti, hogy a szovjet emberek mai nemzedéke már a kommunizmusban fog élni, úgy megkíséreltük felvázolni nemcsak a szovjet, hanem a többi szocialista büntetőjog fejlődésének irányvonalát is: a kommunista társadalom felépítésével megszűnik a bűncselekmények elkövetése és így megszűnik a büntetőjogi büntetés is; a szórványosan előforduló magatartási „kihágásokkal” szemben pedig erkölcsi tényező érvényesül: a társadalmi ráhatás nevelő ereje. A szovjet szocialista társadalom felsőbbrendűségének jellemzője az, hogy egyrészt, amíg szükség volt és szükség van a büntetőjog alkalmazására, az emberes szerepet tölt be a társadalom életében. Amikor pedig a társadalom eljutott a kommunizmusba, többé a humánus értelemben vett büntetőjog alkalmazására sincs szükség. Ebben a szerepben jellemezhető leginkább a szovjet büntetőjog emberességége.

Д-р Иштван Пете
Адъюнкт университета

СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЙ ГУМАНИЗМ В ЗЕРКАЛЕ ОТДЕЛЬНЫХ ОСНОВНЫХ ПОЛОЖЕНИЙ СОВЕТСКОГО УГОЛОВНОГО ПРАВА

(Резюме)

Вводная часть научной статьи занимается ролью социалистического гуманизма, находящей выражение в уголовном праве. Автор коротко излагает значение уголовного права выдвигая роль уголовного права в капиталистическом и социалистическом обществе. Введение указывает также и не то, что в то время как в системе буржуазии уголовное право является орудием устрашения и служит для угнетения трудящихся масс, то при социалистической общественной системе применение уголовного права служит для исправления и воспитания.

Автор в конце указывает на то, что уголовное право Советского государства уже при своем возникновении носило в себе такие признаки социалистического гуманизма, которые продолжали развертываться и совершенствоваться в ходе развития включая до наших дней. Автор заканчивает Введение такими выводами, что позиция социалистического гуманизма, осуществляемая и в уголовном праве правдиво отражает моральный уровень, которого может достигнуть только народ, занимающийся осуществлением коммунистического общества.

I.

Настоящая глава занимается классовым содержанием буржуазного и социалистическим толкованием гуманизма. В ходе этого автор указывает на то, что таким же образом как и Октябрьская Социалистическая Революция разрушила царский государственный аппарат также и она поступила с феодально-буржуазной правовой системой, которая в течение многих столетий была средством угнетения миллионов трудящихся на службе царского самодержавия. В то же время автор определяет также и то, что советский трудовой народ в интересах построения социалистического, а затем коммунистического общества создал свою правовую систему и в пределах этого и уголовное право. В этой главе автором дается оценка советскому социалистическому праву и подчеркивается огромное значение первого в мире социалистического уголовного права. Здесь же автор подчеркивает разницу между капиталистическим и социалистическим уголовным правом показывая по капиталистическому уголовному праву характер служения угнетению народа, а по социалистическому уголовному праву X характер направленный против врагов народа то есть показывая их классовое содержание.

В остальной части главы автор дает анализ демократизму и гуманизму классового содержания советского уголовного права. Он глубоко занимается до сих пор известным и часто применяемым толкованием выражения «гуманизм» ссылаясь на первое изложение толкования Петрарки и подробно занимается также определением соответствующих понятий. Автор дает выражение своих взглядов тем, что в отношении темы его статьи гуманизм является проявлением эмоционального мира человека к людям, а именно стремлением к тому, чтобы каждый член общества жил жизнью достойной человека.

Далее в главе и в подробностях автор занимается характером лжегуманизма более того, антигуманизма; проявляющимся в буржуазном «гуманизме». Автор здесь ссылается на «христианскую нравственность», как на одну из форм проявления буржуазного гуманизма. Он дает подробный анализ и критику философии Канта, который отношении любви к человеку не скупится в красивых выражениях. Громкие лживые заявления, однако, опровергаются самим Кантом и он же указывает на антигуманизм своего метода мышления в то время, когда в своем труде «Ди Метафизик дер Зиттен» дает оценку уголовного права, как права, даваемого власти против граждан, совершивших преступление, которые за совершенное преступление должны отвечать страданиями. Автор дает критику также такому определению в выше указанном труде Канта, что наказание является не чем иным, как исключительно пресечением и мстью.

Автор дает оценку также и уголовному кодексу французской революции, по которому он делает замечания, что при своем возникновении этот кодекс был прогрессивным по характеру по отношению к предыдущему феодальному законодательству, но сразу же стал реакционным и направлен был против народных масс в то время, когда буржуазия пошла на компромисс с классом феодалов и аристократов и по существу лозунги о свободе, равенстве и братстве потеряли свой смысл, когда стаавшая контрреволюционной буржуазия осуществляла свою власть уже не против класса господствующих феодалов, а против господствующих масс.

После этого автор дает оценку теории пресловутого Миттельшtedта указывая на то, что эта босчеловечная трактовка уже была предшественницей «гуманизма» фашизма. Под знаком этого «гуманизма» миллионы людей гибли в душегубках и крематориях.

В ходе дальнейшего изложения гуманизма автор ссылается на русских революционных демократов Герцена, Белинского и Чернышевского, которые верили в народ, требовали любви и уважения к народу» эти революционные демократы были названы Лениным блестящими звездами революционерами 70-х годов. Автор здесь упоминает о Радищеве и Ушакове, как о представителях русской прогрессивной мысли, которые о наказании имели гуманное мнение.

Автор заканчивает главу тем, что дает определение социалистического гуманизма согласно своим взглядам. Согласно этому социалистический гуманизм является проявлением эмоционального мира человека проникнутого марксистского—ленинским мировоззрением по отношению к обществу. Автор в заключение епродолжает, что социалистический гуманизм является гуманизмом революции, порожденным Великой Октябрьской Социалистической революцией.

II.

Автор в зеркале развития советского уголовного права в этой главе занимается социалистическим гуманизмом и социалистической законностью. Эта глава занимается уже не взглядами о гуманизме, а излагает характерные особенности советского уголовного права. По оценке автора гуманное уголовное право может существовать только там, где общественный строй также является гуманизм; этот гуманизм проявляться отчасти в способе защиты человека, а отчасти в целях и средствах наказания, в фактическом применении наказания и в институтах уголовно-процессуального производства. Автор показывает воспитательную роль советского уголовного права, противопоставляя ему капиталистическое уголовное право, в котором господствующим принципом является принуждение и устрашение.

Глава после этого содержит историческое перечисление в отношении развития происшедшего по отдельным основным принципам на разных этапах. В этом перечислении автор показывает, каким образом в ходе исторического развития в Основных принципах, в Правилах 1926 года, в уголовном кодексе Советской России за 1922—1926 гг и в заключение в основных принципах уголовного права СССР и Союзных республик за 1958 год находит выражение та краеугольная принципиальная позиция советского уголовного права, что наказание должно быть лишено любых признаков мучений, что преступнику не должны быть причинены излишние и босцельные страдания, а затем в другом месте: цель наказания не должна иметь своей целью нанесения физической боли или же унижения человеческого достоинства, пресечение или мсть.

Глава указывает также и на другие, такие основные принципы, отражающие гуманизм, как например на такие, которые реализуются в институтах исправительно-трудовых работ без лишения свободы.

Автор далее показывает также и другой институт советского социалистического уголовного права, покоящийся на принципе гуманизма: «наказание» публичным выговором, подобного которому уголовный кодекс буржуазии не знает. Автор в этой главе занимается также и ролью смертного приговора и таким же образом в рамках исторического развития подтверждает что, смертный приговор в уголовном кодексе Советского государства никогда не относился к систематическим наказаниям, а всегда носил исключительный характер, фигурировал в виде вынужденного и временного института и, по существующей регулировке — до полной отмены — не фигурирует как исключительное наказание.

Остальные части главы в перечислении основных принципов уголовно-процессуального законодательства СССР и союзных республик показывает новые гуманные основные принципы: отмена остатка наказания преступника, показавшего примерное поведение, в сражающихся частях или замена его более слабым наказанием в случае исправительных работ без лишения свободы, отмена выполнения исправительных работ на общих работах, а также сокращение заработка осужденного вместо 25% до сих пор, теперь только на 20% по существующему законоположению. Далее максимальный срок лишения свободы в 25 лет сокращен до 10 лет, а в особо тяжких случаях до 15 лет; глубоко гуманистические предписания по мероприятиям, применяемым, по отношению к несовершеннолетним.

Эта глава в заключение занимается краеугольными основными принципами советского уголовного процесса подчеркивая значение защиты, обязанности органов правосудия в зависимости с правом обвиняемого на защиту, принцип равноправия граждан перед законом и все те основные принципы, которые являются требованиями социалистической законности.

III.

Названием заключительной части научной статьи является «направление развития советского социалистического уголовного права в период строительства коммунизма». Эта глава, исходя из директив XX, XI и XII съездов КПСС намечает перспективы дальнейшего развития советского уголовного права. Автор определяет: сущностью XX съезда — с точки зрения оценки гуманизма советского уголовного права — было вскрытие и устранение ошибок прошлого и направлено было на формирование новых, более честных, и справедливых взглядов. Автор в большей мере углубился в анализ проблем общественного влияния XXI съезда и в предупреждение преступлений придает большое значение воспитательной силе общества. Автор подчеркивает значительную роль общественных судов и народных дружин.

XXII съезд занимается уже не только проблемами общества строящего коммунизм, но и проблемами, связанными по теме в коммунистическом обществе и определяет, что в период построения коммунизма следует обращать внимание на предупреждение преступлений. В этот период совместно осуществляются отчасти уголовное право, а отчасти влияние и воспитательная сила общественных организаций.

Отчет о XXII съезде между тем определяет, что и в уже построенном коммунистическом обществе будут определенные правила поведения. Для осуществления этих правил, однако, уже не будет необходимости в аппарате принуждения: в милиции, судах и т. д., ибо само общество пришедшее к коммунизму пресечет и обезвредит уже без участия органов охраны общественного порядка преступления, совершаемые в отдельных случаях. Под влиянием моральных факторов этого общества, на первоначальном периоде прекратится совершение преступлений, а на каком-то позднем периоде, совершаемые в незначительной мере неправильные моменты поведения уже не считаются преступлениями также прекратятся. При коммунистическом самоуправлении, следовательно будет действовать только воспитательная сила общественного влияния, да и она только временно.

Автор заканчивает свою научную статью таким определением о превосходстве советского уголовного права отчасти проявляется в том, что пока была и есть необходимость в применении оно выполняет гуманную роль в жизни общества, а когда общество придет к коммунизму, то больше уже не будет нужно применять уголовное право в смысле гуманности.

DR. ISTVÁN PETŐ

Adjunkt an der Universität.

DER SOZIALE HUMANISMUS IM SPIEGEL EINZELNER GRUNDSÄTZE DES SOWJETISCHEN STRAFRECHTS

(Zusammenfassung.)

Die Abhandlung beschäftigt sich in der Einleitung mit der Rolle des sozialistischen Humanismus im sowjetischen Strafrecht. Die Bedeutung des Strafrechts wird kurz geschildert und dabei Rolle des Strafrechts in der kapitalistischen und sozialistischen Gesellschaft hervorgehoben. Die Einleitung weist auch darauf hin, dass während im System der Bourgeoisie das Strafrecht als abschreckendes Mittel und der Unterdrückung der arbeitenden Massen dient, im sozialistischem Gesellschaftssystem wird dasselbe zur Besserung und Erziehung angewandt.

Der Verfasser weist schliesslich darauf hin, dass das Strafrecht des sowjetischen Staates schon bei seinem Zustandekommen diejenigen Kriterien des menschlichen Humanismus in sich trug, die sich im Verlaufe der Entwicklung -- bis auf unsere Tageweiter entfalten und vervollkommen. Die Einleitung schliesst mit der Auffassung des Verfassers, dass die auch im Strafrecht sich durchsetzende Anschauung des sozialistischen Humanismus jenen moralischen Hochstand getreu widerspiegelt, den nur das an der Verwirklichung der kommunistischen Gesellschaft arbeitende Volk erreichen kann.

I.

Das Kapitel I. behandelt den Klasseninhalt des bürgerlichen (kapitalistischen) und sozialistischen Strafrechts, die kapitalistische und sozialistische Auslegung des Humanismus. Dabei weist es darauf hin, dass die Grosse Sozialistische Oktoberrevolution nicht nur den zaristischen Staatsapparat zertrümmerte, sondern das gleiche auch mit dessen feudal-kapitalistischen Rechtssystem getan hat, das Jahrhunderte hindurch das Mittel im Dienste des zaristischen Despotismus zur Unterdrückung der Millionen Werktätiger war. Es wird aber gleichzeitig auch festgestellt, dass das die Werktätigen der Sowjetunion im Interesse des Aufbaues der sozialistischen und dann der kommunistischen Gesellschaft sich sein Rechtssystem, darunter sein Strafrecht geschaffen hat. Das Kapitel wertet das sowjetische Strafrecht aus und hebt die epochemachende Bedeutung des ersten sozialistischen Strafrechts der Welt hervor. Der Verfasser zeigt den Unterschied zwischen dem kapitalistischen und sozialistischen Strafrecht auf: dort den volksfeindlichen Charakter des kapitalistischen Strafrechts, hier dagegen das gegen die Feinde des Volkes gerichtete Wesen des sowjetischen Strafrechts, bzw. dessen Klasseninhalt.

Im weiteren Teil des Kapitels analysiert der Verfasser den Demokratismus und Humanismus des Klasseninhalte des sowjetischen Strafrechts. Er geht ausführlich auf die bisher bekannte, am häufigsten gebrauchte Formulierung des Ausdruckes „Humanismus“ ein, weist auf die von Petrarca als erstem formulierte Auslegung hin und erörtert eingehend auch die damit zusammenhängenden Begriffsbestimmungen. Der Verfasser gibt seiner Meinung, Ausdruck, dass das Thema seiner Abhandlung: der Humanismus — die Offenbarung der Gefühlswelt des Menschen gegenüber seinen Mitmenschen ist, im Bestreben, dass jedes Mitglied der Gesellschaft ein menschenwürdiges Leben führen soll.

Im weiteren Teil des Kapitels I. setzt sich der Verfasser sehr eingehend mit dem pseudohumanischen, ja so gar antihumanistischen Charakter des kapitalistischen „Humanismus“ auseinander. Er beruft sich dabei auf die „christliche Moral“, als eine der Ausdrucksweisen des bürgerlichen Humanismus.

Er untersucht und kritisiert die Philosophie von Kant, der im Abschnitt über die Menschenliebe durchaus nicht sparsam mit schön tönenden Redensarten umgeht. Seine tönenden Phrasen widerlegt aber Kant selber und demonstriert den antihumanismus seiner Gedankenwelt, als er in seinem Werk „Die Metaphysik der Sitten“ das Recht der Bestrafung als das Recht der herrschenden Klasse gegenüber dem Untertan, der das Verbrechen begangen hat, auslegt und der für

sein Verbrechen büßen muss. Der Verfasser kritisiert auch jene Feststellung in Kants erwähntem Werke, dass die Strafe nichts anderes als sei Vergeltung und Rache und ausschliesslich Rache und Vergeltung.

Der Verfasser unterzieht auch den Strafkodex der Französischen Revolution einer Kritik, zu dem er bemerkt, dass der Kodex bei seiner Schaffung zuerst fortschrittlichen Charakter im Vergleich zu der bisherigen feudalen Gesetzgebung hatte, aber sofort reaktionär wurde und sich gegen die Volksmassen wandte, als die Bourgeoisie ein Kompromiss mit der feudalen Adelsklasse schloss. Die Phrasen über Freiheit, Gleichheit und Brüderlichkeit verloren ihren Inhalt als die zu Gegenrevolutionären gewordene Bourgeoisie die Macht nunmehr nicht mehr gegen die feudale herrschende Klasse sondern gegen die Volksmassen ausübte.

Danach wertet der Verfasser die berüchtigte Mittelstedt-Theorie aus, wobei er darauf hinweist, dass die unmenschliche Auffassung schon der Vorläufer des „Humanismus“ des Faschismus war. Im Zeichen dieses „Humanismus“ kamen Millionen und Abermillionen in Gaskammern und Krematorien um.

Bei der weiteren Abhandlung über den Humanismus weist der Verfasser auf die Demokraten der russischen Revolution, wie Herzen, Bjelinski und Tschernitschewsky hin, die an das Volk glaubten und Liebe und Würdigung des Volkes forderten. Lenin nannte diese revolutionären Demokraten das leuchtende Sternbild der Revolutionäre der 70-er Jahre. An dieser Stelle erwähnt er auch Raditschew und Uschakow, als die Vertreter des russischen fortschrittlichen Denkungsweise, die eine menschliche Auffassung von der Bestrafung hatten.

Zum Schluss des Kapitels gibt der Verfasser die Definition des sozialistischen Humanismus an. Demnach ist der sozialistische Humanismus die Offenbarung der Gefühlswelt des Menschen gegenüber der Gesellschaft, durchdrungen von der marxistisch-leninistischen Weltanschauung. Mit der Feststellung, dass der sozialistische Humanismus der Humanismus der Revolution — das Kind der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution ist, endet dieses Kapitel.

II.

Dieses Kapitel ist dem sozialistischen Humanismus und der sozialistischen Gesetzmässigkeit im Spiegel der Entwicklung des sowjetischen Strafrechts gewidmet. Der Verfasser beschäftigt sich hier nicht mehr mit den vom Humanismus gebildeten Auffassungen, sondern gliedert die Charakteristiken des sowjetischen Strafrechts. Des Autors Meinung nach kann es ein humanistisches Strafrecht nur da existieren, wo auch die Gesellschaftsordnung humanistisch ist; dieser Humanismus kommt einestheils im Schutz des Menschen zum Ausdruck, andererseits im Ziel und den Mitteln der Strafe, der tatsächlichen Anwendung der Strafe und den Institutionen des Strafverfahrens. Es folgt die Erörterung der erzieherischen Rolle des sowjetischen Strafrechts gegenüber dem kapitalistischen Strafrecht, dessen vorherrschendes Prinzip der Zwang und das abschreckende Beispiel ist.

Es folgt nun ein geschichtlicher Rückblick auf die Entwicklung, die die einzelnen Grundsätze in den verschiedenen Epochen durchgemacht haben. An den Leitsätzen, den Grundsätzen des Jahres 1924, dem sowjetischen Strafgesetzbuch der Jahre 1922 und 1926, und schliesslich den Strafrechtsgrundsätzen der UdSSR vom Jahre 1958 weist der Verfasser nach, wie im Laufe der historischen Entwicklung diejenige prinzipielle Auffassung des sowjetischen Strafrechts zur Geltung kommt, dass die Strafe jedens Kriteriums der Tortur entbehren muss, dass der Delinquent nicht unnötiger- und zweckloserweise leiden darf, und an anderer Stelle: es kann nicht Zweck der Strafe sein, körperliche Schmerzen zu verursachen, noch die Menschenwürde zu erniedrigen oder Vergeltung oder Rache zu üben.

Das Kapitel enthält auch noch andere Grundsätze, die den Humanismus widerspiegeln, wie sie beispielsweise in den Besserungs- und Erziehungsanstalten ohne Freiheitsstrafen realisiert worden sind.

Der Verfasser erwähnt auch eine andere spezielle Massnahme des sowjetischen sozialistischen Strafrechts, die ebenfalls auf den Grundsätzen des Humanismus beruht: die „Strafe“ der öffentlichen Rüge, die im Strafkodex der Bourgeoisie gänzlich unbekannt ist. In der Abhandlung über die Rolle der Todesstrafe eist der Verfasser ebenfalls anhand der geschichtlichen Entwicklung nach, dass die Todesstrafe im Strafrecht der sowjetischen Staates niemals zu den systematisierten

gehört hat, sondern stets Ausnahmecharakter hatte, als erzwungene und vorübergehende Massnahme galt und auch im gegenwärtigen Status — bis zu ihrer gänzlichen Abschaffung — nur als Ausnahmestrategie figuriert.

Der weitere Teil wermittelt neue Grundsätze des Humanismus in der Aufzählung der Grundsätze der Strafgesetzgebung der UdSSR: Erlass der Reststrafe eines Verurteilten, der beispielhafte Haltung an der Front gezeigt hat, oder Ersatz durch eine mildere Strafe; im Falle der Besserungsarbeit ohne Freiheitsverlust wird von der Besserungsarbeit abgesehen, wenn der Betreffende an öffentlichen Arbeiten teilnimmt, sowie nicht 25% sondern nur 20% der Gebühren des Verurteilten abgezogen. Ferner: Reduzierung des höchsten Freiheitsverlustes von 25 auf 10 Jahre, in schweren Fällen auf 15 Jahre; tiefgefühlte menschliche Vorschriften enthalten die Massnahmen, die den Jugendlichen gegenüber angewandt werden können.

Am Ende des Kapitels werden die fundamentalen Grundsätze des sowjetischen Strafverfahrens behandelt und die Bedeutung der Verteidigung, die Pflicht der Justizbehörden im Zusammenhang mit dem Recht des Angeklagten auf Verteidigung, das Prinzip der Gleichheit aller Staatsbürger vor dem Gesetz und all jene Grundsätze, die sich aus der sozialistischen Gesetzmässigkeit ergeben.

III.

Der abschliessende Teil der Abhandlung lautet: „Richtlinien der Entwicklung des sowjetischen sozialistischen Strafrechts in der Periode des Baues des Kommunismus.“

Ausgehend von den Richtlinien des XX., XXI. und XXII. Kongresses der KPdSU schildert der Verfasser die Perspektiven der Weiterentwicklung des sowjetischen Strafrechts. Er stellt fest: der XX. Kongress hatte sich im wesentlichen — in bezug auf die Bewertung des Humanismus des sowjetischen Strafrechts — mit der Aufdeckung und Beseitigung der Fehler der Vergangenheit beschäftigt und ging auf die Gestaltung einer neuen, ehrlicheren und wahrhaftigeren Anschauung ein. Der XXI. Kongress setzte sich schon tiefer mit der Analyse der Probleme der gesellschaftlichen Einwirkung auseinander und schreibt der erzieherischen Kraft der Gesellschaft grosse Bedeutung bei der Vorbeugung der Straftaten zu. Er betont die wichtige Rolle der gesellschaftlichen Gerichte und der Volks-Druschinen.

Der XXII. Kongress, der sich nicht nur mit der Gesellschaft beim Bau des Kommunismus, sondern nundern auch schon mit den Problemen, die mit den Themen der bereits aufgebauten kommunistischen Gesellschaft zusammenhängen, behandelt, stellt fest, dass in der Periode des Baues des Kommunismus auf die Vorbeugung der Strafhandlungen Wert gelegt werden muss. In dieser Periode kommt einesteils die Anwendung des Strafrechts, andererseits die einwirkende, erzieherische Kraft der Gesellschaft gemeinsam zur Geltung.

Wie das Referat des XXII. Kongresses — unter anderem — feststellt, wird es auch in der bereits aufgebauten kommunistischen Gesellschaft bestimmte Verhaltensmassregeln geben. — Dagegen wird kein Bedarf mehr für einen zwangs ausübenden Staatsapparat, Polizei, Gerichte, usw. bestehen, um diesen Massnahmen Geltung zu verschaffen, da die Gesellschaft, die den Kommunismus erreicht hat, dann die vereinzelt vorkommenden Straftäter nun aber schon ohne die Sicherheitsorgane selber ausmerzt und unschädlich macht. Durch den Einfluss der moralischen Faktoren dieser Gesellschaft werden in der Anfangsperiode keine Strafhandlungen mehr verübt, während in einer späteren Periode selbst die nur noch spärlich vorkommenden Fälle unrichtigen Verhaltens nicht mehr als Strafhandlungen angesehen werden können. — In der kommunistischen Selbstverwaltung figuriert — und auch das nur als Übergang — also lediglich die erzieherische Kraft der gesellschaftlichen Einwirkung.

Der Verfasser schliesst seine Überzeugung über die Überlegenheit der sowjetischen sozialistischen Gesellschaft mit der Feststellung, dass der Humanismus des sowjetischen Strafrechts teils darin zum Ausdruck kommt, dass es, solange es notwendig war und notwendig ist, eine humane Rolle im Leben der Gesellschaft spielt; wenn dagegen die Gesellschaft schon in den Kommunismus überführt worden ist, besteht auch keinerlei Bedarf mehr für die Anwendung des Strafrechts.